

*Асмаковська Г. Г.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету**Ковальова Г. М.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки
Донбаської державної машинобудівної академії*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЇЖА» В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ ДЛЯ ДІТЕЙ

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей вербалізації концепту *ЇЖА* у фольклорних текстах для дітей, зокрема акцентовано на оприявленні культурних традиційних уявлень про національну кухню. Визначено коло дослідників, які займаються питаннями глютонічного дискурсу, акцентовано на внескові сучасних зарубіжних і вітчизняних науковців у висвітлення окресленої проблеми. Виявлено закономірності мовної репрезентації концепту *ЇЖА* в коліскових піснях, встановлено їхні домінуючі ознаки.

Розглянуто явище глютонії крізь призму мовних знаків, що надають реципієнтові інформацію про побутові звички лінгвоносців, їх звичаї, традиції, відображають сприйняття дорослими й передачу дітям емоційно-фізіологічної оцінки харчових вподобань, характеристики продуктів і загалом ілюструють ті чи ті відомості про розвиток мовної системи. Відзначено роль глютонічних найменувань як важливих текстотвірних елементів, що виконують змістову, стилістично-експресивну, емоційно-оцінну функції.

Результати мовного аналізу дібраного фактичного матеріалу засвідчують особливості традиційної української кухні, вказують на специфічні риси народної педагогіки в системі харчових вподобань і стереотипів мислення, визначають концептуальну роль глютоном у формуванні мовної картини світу. Концепт *ЇЖА*, схарактеризований у межах наукової розвідки, відтворює систему цінностей українського народу, дає підстави стверджувати, що через харчовий код культури у фольклорних текстах для дітей відображено сакральність етносу. Концептуалізація їжі набуває національно-культурної конотації й тим самим розширює межі асоціативно-образної інформації майбутнього носія мови – дитини. Це дає змогу відповідним лінгвоодинаціям набувати загальнокультурного значення й увиразненого символічного змісту. У фольклорні тексти, створені дорослими для дітей, закладена філософія окремого народу, його духовний і матеріальний досвід, морально-етичні ідеали, що сприяє формуванню в дитини ще в ранньому віці першого власного погляду на життя, його закономірності, усвідомлення надбань попередніх поколінь.

Ключові слова: глютонома, харчова культура, харчовий код, коліскові пісні, дитячий фольклор, концептуальна картина світу.

Постановка проблеми. Історія вивчення концептуальної картини світу українського етносу має антропоцентричний характер і повсякчас приваблює вчених багатогранністю своєї проблематики, що зважає як на власну культурну традицію, так і спрямована на дослідження особливостей лінгвобуття нації.

На думку науковців, з антропоцентричним підходом пов'язане і формування термінологічних понять – концептуальна картина світу, мовна картина світу, народнопоетична картина світу, етнокультурний концепт, знак етнокультури, які фіксують і відображають у мові бачення світу як окремою особистістю, так і мовним колективом [1, с. 3]. Така тенденція до аналізу тих чи тих концептів засвідчує вагомість цієї проблеми в мовознавчій царині, здебільшого за умов посилення соціальної значущості та суспільних функцій української мови.

Нині у вітчизняному мовно-культурному просторі назріла потреба в наукових розвідках, покликаних виявляти лінгвоментальні особливості, що стали осердям для формування національно-орієнтованих концептів, якими насичена українська народна мова, зокрема й фольклорні тексти. Як справедливо стверджують сучасні дослідники усної народної творчості, «формування духовності суспільства неможливе без вивчення культурних явищ і традицій минулого» [2, с. 6], а відтак, розуміємо: лінгвоодинаці на позначення окремих сфер життя людини демонструють багатовікові спостереження над поведінкою й звичаями українців, що склалися історично й зафіксувалися в мовних конструкціях.

Одним з ідентифікаторів культури й уособленням історичного розвитку суспільства по праву можна вважати національну кухню, підґрунтям якої є специфіка господарської діяльності українців, а також вплив харчової культури інших етносів. Зважаємо на те, що фольклорні тексти є цінним джерелом інформації про формування соціокультурного досвіду, пов'язаного із процесом приготування, споживання й культивування їжі. У зв'язку зі сказаним вище вбачаємо актуальність у вивченні концепту *ЇЖА* як виразника народної самобутності, зважаючи на культурно-світоглядний і виховний потенціал фольклорних текстів для дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві концепт розглядають як невичерпний комплекс уявлень про предмет, явище тощо, що має культурно узвичаєне тло. Науковці надають перевагу концептуальному аналізу, вивчаючи окремі концепти як об'єкти дослідження концептуальної лінгвістики, адже концепт є до кінця невивченим й актуальним явищем мовознавчої царини. У сучасному науковому дискурсі концепт варто розглядати з позиції реалізації ним національно-культурної інформації про окремих етнос. До з'ясування теоретичних засад нашого дослідження звертаємо увагу на праці Н. Венжинович, І. Голубовської, В. Жайворонока, В. Кононенка, З. Коцюби, Ж. Краснобаєвої-Чорної, П. Мацькова, Н. Шарманової та інших. Також не можемо оми-

нути й наукові розвідки вчених, які звертаються до кулінарного дискурсу загалом, спрямовують зусилля на вивчення так званої «гастрономічної» лексики (продуктів харчування, страв, посуду, кухонного начиння тощо), зокрема й у світлі етнолінгвістичних, комунікативно-прагматичних аспектів (В. Жайворонок, І. Іщенко, З. Козирева, О. Новицька, О. Остроушко, С. Руденко, Л. Струганець та ін. [3; 4; 5; 6]). У своїй роботі послуговуватимемося терміном глотонемі або глотонічні найменування (І. Іщенко [4]), що являють собою назву на позначення харчової реальності на зразок страви чи напою.

Значна увага мовознавців надається поняттю концептосфери, що об'єднує етнокультурні концепти, утілені у фольклорній та індивідуально-авторських картинах світу. Однак концепт *ЇЖА*, актуалізований у межах фольклорного фонду українців для дітей, донині так і не став об'єктом спеціального наукового зацікавлення. Відтак актуальність дослідження зумовлена недостатністю та необхідністю вивчення вербалізації концепту *ЇЖА* як складника української мовної картини світу, що демонструє лінгвоусвідомість етносу та засвідчує об'єктивацію в мові уявлень, знань людини про важливі феномени культури. Встановлення мовних репрезентацій досліджуваного концепту в українській фольклорній традиції дає змогу ґрунтовніше вивчити фрагменти етнічної картини світу, пов'язані з культурою харчування й харчовим кодом культури.

Метою статті є аналіз структурно-семантичних особливостей назв продуктів харчування, а також етнокультурне наповнення концепту *ЇЖА*, актуалізованого в межах фольклорного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Фольклор як форма суспільної свідомості не тільки відображає духовно-практичне освоєння людиною світу, використовуючи колективну пам'ять культурної спадщини минулого, але й формує певні ціннісні орієнтації, що з часом трансформуються в суспільні сподівання та ідеали. Традиційна народна педагогіка, яка сягає початків свого становлення задовго до розвитку наукової парадигми, акцентує, що формування людської особистості відбувається з моменту її народження, важливу роль відіграють насамперед перші кроки, враження, відображені у значному арсеналі фольклорних текстів для дітей.

Духовний розвиток дитини, її входження у звичайне життя, сповнене традиційними цінностями, культурними надбаннями не можливий без ознайомлення з ліричними пісненими творами у виконанні матерів, або інших рідних людей. Колискові пісні, створені дорослими для дітей, позначені високим поетичним світосприйманням, глибиною мелодійного звучання, багатством образів, любов'ю до людей, до природи, до всього живого [1, с. 3]. В. Черевченко справедливо заявляє думку про те, що особливість дитячого фольклору полягає в першоетапності його сприйняття й, відповідно, оволодіння дитиною концептуально-мовною картиною світу. Усна народна творчість стає транслятором національних ідей, світогляду, ментальних рис, дає змогу встановлювати органічний зв'язок з навколишньою природою, стати частиною світу й членом суспільства. Іншими словами, ця модель стає для немовляти тлом формування власної моделі світобудови й одночасно визначає належність дитини до тієї чи тієї культурної спільноти [1, с. 7].

Розуміння специфіки національної кухні кваліфікуємо як вагому частину загальної системи цінностей, запропонованих дитині рідною їй культурою. Назви продуктів харчування

й страв, приготованих на їх основі, становить значний корпус номенів, різних за структурно-семантичним наповненням, лінгвокультурною цінністю, походженням тощо. Вважаємо, що названі одиниці, які в сучасному науковому дискурсі мають різноманітні найменування, здебільшого крізь призму понять «кулінарія», «гастрономія», «глютонія», засвідчують харчові практики окремої лінгвоспільноти. Підтримуємо думку І. Іщенко, яка послуговується терміном «глутонема», розуміючи під ним «слово або словосполучення, що репрезентує окрему реальність ядерного глутонічного корпусу (на зразок страви або напою), є результатом пізнавально-номінативної діяльності етноспільноти [4, с. 5].

Дослідниця справедливо висновкує про те, що глутонічні найменування маніфестують духовну спадщину нації, її цінності, ментальність, звичаї, традиції, норми окремого народу, які знаходять своє відображення в знаковій системі мови. Спираючись на запропоновану в дисертаційній праці класифікацію [4], що передбачає розмежування глутонем на два типи відповідних найменувань – глутонемі-наїдки та глутонемі-напої, передбачаємо, що вивчення їх має здійснюватись як з погляду лінгвального опису, так і з погляду етнокультурної складової, зокрема й біологічної, смакової цінності. На цій теоретичній засаді й ґрунтуватиметься подальший аналіз мовного матеріалу нашої наукової розвідки.

Зважаючи на сказане вище, розглянемо особливості лексичного представлення концепту *ЇЖА* у фольклорній традиції українців, звертаючи увагу на реалізацію лексем, що номінують продукти харчування, страви, запропоновані в текстах колискових пісень. Окрім того, варто звернути увагу й на контекстуальне оточення досліджуваних лінгвоодиниць, на особливості метафоризації образу їжі в українській мовній картині світу.

Як свідчить опрацьований фактичний матеріал, структурно-семантична диференціація глутонем є досить різноманітною, що дає змогу серед глутонем-наїдків розглядати найменування першорядних, другорядних, третьорядних страв. До першорядних страв зараховуємо ті, що мають рідку структуру і, зазвичай, за національною традицією споживаються першими – *борщ, суп, юшка*. Наприклад: *Чим дитинку годувать: / Чи кашкою, чи борщем, / Чи бубличком, калачем, / Чи кашкою, молочком, / Чи бубличком із медком, / Чи кашкою, чи медком / Чи солодким яблучком [7, с. 37]; Чи борщиком з калачиком, / Чи кашкою з молоком, / Чи бубличком із медком [8, с. 110].*

У наведених ілюстраціях фіксуємо глутонему *борщ* (*борщик*), яка номенує «національну рідку страву, що вариться з посічених столових буряків (раніше переважно заквашених), капусти з додатком картоплі та різних приправ» [3, с. 51–52]. Етнолінгвістичні розвідки стверджують, що кожен регіон України славиться власною рецептурою приготування, що передаються із покоління в покоління в кожній окремій родині. Не викликає заперечень, що господині готували різні борщі, дотримувалися власних рецептур, поширених у тій чи тій місцевості, доповнювали процес варіння своїми ритуалами, вносили корективи зважаючи на матеріальний стан родини, харчові вподобання членів сім'ї тощо [9, с. 24]. Утім, варто акцентувати на тому, що борщ називають улюбленою стравою українців, символом достатку, натомість у зразках фольклорних текстів для дітей аналізована глутонічна назва не набуває значної поширеності, незважаючи на свій національно-культурний статус і поживну цінність.

Із-поміж назв рідких страв згадуються в дитячому фольклорі й інші гастрономічні найменування, як-от *юшка*, що являє собою «суп із м'ясом, картоплею тощо, здебільшого зварений із риби і прянощів» [3, с. 658]. Наприклад: *По бережку ходили / Та качечку ловили. / А качечку на юшечку, / А пір'ячко в подушечку* [7, с. 144], де лексема *качечка* чітко вказує на особливості приготування бульйону. Функційне навантаження зоонімних назв у подібних текстах пов'язане із прагматичними потенціями колискових пісень, адже світ живої природи, до якого дитина себе зараховує, досить різноманітний, введений у побутовий рівень сприйняття дійсності. Він ґрунтується на емпіричному досвіді народу про харчову цінність качиного м'яса, водночас пір'я і пух також не залишалися поза увагою господарів, адже здавна використовувалися як відмінний наповнювач для подушок. Вбачаємо етносимволіку змісту й форми в наведеній колисковій пісні, яку дитина могла слухати лежачи на подушці, виготовленій для неї за подібною технологією.

Народна практика приготування юшки полягає в поєднанні цієї першої страви з іншими наїдками рослинного походження, зокрема в парі з петрушкою вона символізує добрий доклад або повну відсутність чогось, що засвідчено в українських прислів'ях, а саме: *Хочеш юшки – лови рибку і додай петрушки; Ні юшки, ні петрушки* [3, с. 658]. З-поміж колискових пісень для дітей натрапляємо на такий приклад: *Ішла мати по петрушку, / Закришити дітям юшку. / Ішла мати по петрушку / Та й здибала щецетушку* [8, с. 71], де глутонема *петрушка* вжито задля власне римування тексту, його легшого запам'ятовування, сприйняття дитиною, однак у системі гастрономічної практики цей продукт харчування відомий як «городня пряна овочева рослина, коренеплоди та листочки якої здавна використовують як приправу» [3, с. 448].

Узвичаєними в дитячому раціоні завжди були молоко й молочні страви, які можна вважати ключовим елементом у харчовому культурному коді, адже саме молоко в українській культурно-харчовій традиції є символом примноження [3, с. 375]. Це напій для годування дітей, який має весь необхідний запас мікроелементів для повноцінного розвитку людини з народження. У фольклорній практиці українців глутонічні найменування молочного походження є досить поширеними і поєднуються з іншими лінгвоодинаціями, що репрезентують концепт ЇЖА задля створення довершеної комунікативної ситуації, підсилення усталеного кулінарно-харчового образу. Наприклад: *Чим дитину годувати: / Чи кашкою, чи молочком, / Чи солоденьким медочком. / Солоденькими калачами* [7, с. 21]; *Тільки думай та гадай, / Чим дитячко годувать, / Чи кашкою з молочком, / Чи бубличком із медком* [7, с. 142]; *Чим дитинку годувать: / Чи кашкою, чи борщем, / Чи бубличком, калачем, / Чи кашкою, молочком, / Чи бубличком із медком, / Чи кашкою, чи медком / Чи солодким яблучком* [7, с. 37]; *Чи борщиком з калачиком, / Чи кашкою з молочком, / Чи бубличком із медком* [8, с. 110].

У межах репрезентованої лексико-семантичної групи на позначення молочних продуктів незначну активність виявляють глутонічні найменування *сметана*, *вершки*, а саме: *Будем бити по лапках, / Щоб не ходив по лавках, / Щоб не скидав кружечків, / Щоб не з'їдав вершечків* [7, с. 195]; *А-а, котку, / Зробив мені шкоду: / І кружечки поскидав, / І сметанку поз'їдав* [8, с. 233]. Принагідно зауважимо, «що однією з найчастотніших стає образно-символічна модель *дитина – кіт*, де з образом *кота* пов'язуються дії і вчинки немовляти» [1, с. 16], тому

функціонування зоонімів у наведених контекстах посилює виховний вплив фольклору, демонструє дітям небажані моделі поведінки й можливе покарання.

Окрему увагу звертаємо на глутонему *хліб* й номені на позначення хлібобулочних виробів і страв з борошна. Хліб був і й сьогодні залишається головним харчовим продуктом, а продукти борошняно-круп'яного складу є пріоритетними в українській культурі харчування, що пов'язане із вирішальною роллю цих рослин у розвитку сільського господарства українців. Фольклорно-духовне осмислення такої гастрономічної реалії як *хліб* постає в культурі українського етносу в контекстах, що реалізують традиційне пошанування, адже, як відомо, це не тільки їжа, а й важливий національний символ, оберт, показник особистого, родинного й суспільного добробуту. Наприклад: *Не вчись, котку, красти, / Та вчися робити, Черевички шити, / На базар носити, / Гроші торгувати, / Хліба купувати, / Діток годувати. / А дітки маненькі / Нічого не знають, / Хлібець розкидають, / Собаки хватають. / Діток по руках, / А собак по зубах* [8, с. 84] та ін. У наведеній ілюстрації глутонема *хліб* набуває трансформації в лексемі *хлібець* за допомогою суфікса суб'єктивної оцінки, який надає зменшувально-пестливі семантичні відтінки (пор. названі попередньо *борці – борщик, качка – качечка*). У народнопоетичних текстах для дітей подібні афікси використовуються задля надання емоційного забарвлення, увиразненої пестливості, ліричності, ніжності. Гадаємо, що у проаналізованому фрагменті колискової глутонічне найменування *хлібець* вжито із демінутивним значенням для посилення національно-виховної традиції, акцентуванні на ментальних рисах українців, з-поміж яких надважливим є сакральне ставлення до хліба, усвідомлення високої ціни фізичних і моральних умов його отримання. У зв'язку із цим у фольклорній виховній практиці засвідчено особливу мету: сформувати в дитячій свідомості образ хліба, який потрібно оберігати, не можна розкидати, бо за таку поведінку каратимуть.

Окремого коментаря заслуговує такий текстовий фрагмент: *Ей сину, мій сину, / Тяжко тя годую, / На кождий фришиточок / Хліба ти купую* [8, с. 184], де важливого смислового навантаження набуває й діалектизм *фришиточок* ← *фрыштик*, який у лемківських говірках уживається як регіональний відповідник до іменника *сніданок* [10]. А відтак, зважаємо на те, що у відповідній колисковій пісні вказано не лише гастрономічні вподобання українців, виявлені у любові до споживання хліба, але й частота цього процесу, часові виміри (у контексті – на кожний сніданок).

Незначною за кількістю уживань у дитячому фольклорі є глутонема *паланиця*, яка в українській лінгвокультурі позначає специфічну хлібину, виготовлену переважно з пшеничного борошна, певним чином замішаного, а асоціюється у свідомості мовців із достатком у родині. Наприклад: *Ой ти, котку, котку, / Зробив бабі шкоду: / Виліз на полицю / Та з'їв паланицю* [7, с. 145]; *Бити kota, бити, / Най піде молотити / Жита і пшениці / Андрійкові на паланиці* [8, с. 231].

Як бачимо, у наведених фольклорних фрагментах властивості й значення хліба метафорично переосмислені, і тому хліб та борошняні вироби демонструють шанобливе ставлення й сакралізацію цього продукту харчування. Однак у дитячому раціоні поширеними є й інші смаколики, виготовлені з борошна, які мають солодку рецептуру, а тому викликають найбільше зацікавлення й попит. Наприклад: *Цить, дитино,*

чить, не плач / Принесе киця **калач**. / Вже недалечко – на мосту, / Несе **калач** на хвосту... [7, с. 76], де калач – «білий хліб особливої форми, випечений із крученого й переплетеного тіста; ознака достатку, небуденності» [3, с. 267], і тому малим дітям задля заспокоєння приспівують: *Цить, не плач, / Купимо калач, / Медом помажем / І тобі покажем. / Будем мовчати, / Будем годувати* [8, с. 125]; *Треба його дубчиком побити, / А різкою посварить, / Колочами накормить* [8, с. 129].

У фрагменті колискової пісні *Не плач сину, не плач, винесу ти калач, / Калач пекльований, сину мальований* [8, с. 195] наявний атрибутивний поширювач *пекльований*, який у лексикографічній праці Б. Грінченка зафіксовано у варіанті *питльований* за значенням «крупчатий» (приклад зі словника: *Закусує питльованим калачем*) [11, с. 155]. В етнографічних розвідках зазначено, що після 30-х років для випікання хлібу та інших виробів з'явилися вальці, що давало змогу в процесі молотби отримати більше борошна, без висівок, тобто питльоване – особливого, дрібного помолу. Його розмелювали, «питлювали» на млині зі спеціальним просіювачем-питлем, тому воно й отримало назву «питльоване». Імовірно, походить від застарілого слова *питель* – «млин для дрібного помолу; пристрій для просіювання борошна; борошно, змелене у питлі» [12, с. 379].

Однієї з характерних рис фольклорних текстів для дітей є накопичення різних глютонічних найменувань у межах мінімальних контекстів, здебільшого звертаємо увагу на поєднання номем на позначення борошняних виробів (*бублики, булки, калачі, пиріжки*), так званої солодкої випічки, з іншими глютемами, як-от *мед*. Наприклад: *Тільки думай та гадай, / Чим дитячко годувати, / Чи кашкою з молочком, / Чи бубличком із медком* [7, с. 142]; *Цить, не плач, / Купимо калач, / Медом помажем / І тобі покажем. / Будем мовчати, / Будем годувати* [8, с. 125]; *А коханці-ляльці / Горілочка в склянці, / І медок солодок, / І пшеничний пиріжок. / Медом помажем, / А дитині покажем* [8, с. 67].

Принагідно зауважимо, що у традиційній культурно-обрядовій й харчовій практиці медові належить особлива роль, бо цей продукт бджільництва здавна вживається з лікувальною метою, в обрядах під час різних релігійних свят, ритуалах (зокрема й при першому купанні [3, с. 358]), його вважають надзвичайно корисним, тому й для дітей мед ніколи не був під забороною. Наприклад: *Коточок, коточок / Злизав бабин медочок... / Сама баба злизала, / І на котка сказала!* [7, с. 180]; *Е-е, коточок / Заховався в куточок, / Випив бабин медочок* [7, с. 236]; *Ой чим дитя годувати: / Чи кашкою, чи молочком, / Чи солоденьким медочком?* [8, с. 40]; *Налетіли гулі, / Посідали на люлі / Та й стали гадати, / Що Сергійку дати: / Чи булі, чи кека, / Чи три гроші на медок, / Чи червоних ягідок?* [7, с. 86].

Окремого коментування в контексті аналізу концептуального втілення уявлень українців про культуру національного харчування потребують приклади набуття лінгвоодинамиці нетипових значень, а саме: *Чим дитину годувати: / Чи булками, чи медами, / Чи різками, чи дубцями?* [8, с. 41]. Смісловий діапазон наведеної ілюстрації зосереджений на зіставленні в дитячій свідомості понять «заохочення» і «покарання» через представлення їх глютонічними одиницями та назвами об'єктів, які використовували для фізичного впливу за непослух, недостойну поведінку. У такий спосіб можемо зафіксувати

переосмислення значення лексем *різки, дубці*, які набувають додаткових емоційно-оцінних відтінків, здебільшого у зв'язку із дієслівним компонентом *годувати*.

Значно меншу частотність виявляють назви других страв, виготовлених із борошна, які є традиційними для української кулінарної практики, а саме: *галушки, вареники*. Наприклад: *А-а-а, котки два, / Шарі-бурі обидва, / Єден пішов на мишки, / Другий варит галушки* [8, с. 150]; *Стали думати і гадати, / Чим дитину годувати: / Чи вареничком / Із вареннячком, / Чи кутицею / Із ситицею, / Чи кашкою, чи борщем, / Чи по спині деркачем?* [8, с. 40]. Відповідно, непоказовими за кількістю відтворення є страви з риби, які здебільшого готували способом варіння, як-от: *Щука-риба в морі грає, / А Івасик спати лягає. / Я рибоньки да наловлю, / Івасику да наварю* [7, с. 22].

Названі попередньо номени на позначення продуктів харчування складають основу других страв, які зазвичай уживаються після основної страви, іноді можуть бути основою для перекусу. Сюди варто уналежити глютоному *каша* – страву з крупів пшона, рису, зварену на воді чи молоці, якій надавали обрядового значення й варили в усі важливі календарні та родинні свята, тому, можна сказати, що в народному світосприйманні ця їжа виступає символом клопотів і турбот [3, с. 278]. У текстах для дітей лексема *каша* відзначається високою продуктивністю, здебільшого сполучаючись із назвами інших гастрономічних найменувань. Наприклад: *Тільки думай та гадай, / Чим дитячко годувати, / Чи кашкою з молочком, / Чи бубличком із медком* [7, с. 142] та ін.

У дитячому сприйнятті навколишнього світу створено гармонійну картину поєднання корисного й поживного зі смачними, солодким, чому зазвичай надають перевагу діти, наприклад, фруктам, ягодам, медові, як джерелам цукру й енергії. *Стали думати та гадати, / Чим дитину годувати: / Чи сливок, чи грушок, / Чи вишневих ягідок, / А чи кашки з молочком, / Чи бублика з медочком?* [7, с. 99]; *Чим діток годувати: / Чи кашкою з молочком, / Чи бубличком та медком, / Чи солодким яблучком?* [7, с. 98]. Аналіз наведених фрагментів свідчить, що в побутовій картині світу формується уявлення про варіативність раціону харчування, його різноманітність, багатогранність, незважаючи на матеріальний стан. Частотними в дослідженому фактичному матеріалі є структурні моделі «іменник у родовому відмінку + іменник в орудному відмінку», як-от: *кашка з молочком, бублик з медком, борщик з калачиком* та ін.

Згадані у фольклорних текстах найменування фруктів і ягід відображають національну сільськогосподарську та господарську діяльність, будучи плодами дерев (кущів), звичних для нашого регіону, як-от: *груші, сливи, яблука, дині, вишні, малина та інші*. Наприклад: *А-а, а-а, тутусі! / Пішов батько по груші, / А мати по дині, – / Принесе дитині* [7, с. 15]; *Люляй, люляй, соколятко, / Принесе ти отця ябко. / Отець ябко, мати грушу, / Люляй, люляй, соколюшу* [7, с. 29]; *А люляй ми, люляй, / Моє соколятко, / Принесе ти няньо, / Принесе ти ябко. / Няньо, няньо ябцо, / Гей, а мама грушку* [7, с. 48]; *Ой спи, дитя, колишу тя, / Як ти уснеш – я лишу тя, / Піду в гори на малинки / Назбираю для дитинки* [7, с. 79].

Найнижчу продуктивність виявляють назви продуктів харчування, використовувани у вигляді приправ (сіль, цукор, перець): *Ну, дитино, спатки, / Нема дома матки, / Пішла мати на базар / Солі купувати* [8, с. 70].

З-поміж глютоном-напоїв кількісна перевага належать лексемі молоко, що є цілком закономірно й абсолютно передбачувано. Однак варто зауважити, що окрім власне «дитячих» нехмільних напоїв, побутування в текстах фольклорних творів для дітей номенів на позначення хмільних напоїв зумовлено певною педагогічною настановою. Наприклад: *А коханці-ляльці / Горілочка в склянці, / І медок солодок, / І пшеничний пиріжок. / Медом помажем, / А дитині покажем* [8, с. 67]; *Бити котка, бити / Не на лихо вчити, / Щоб не вчився горілочки пити* [8, с. 232]. Наведені ілюстрації демонструють застережливе ставлення до горілчаних продуктів, за вживання яких можна тримати тілесне покарання, а відтак подібні рядки з усної народної творчості формують у дитячому світосприйнятті негативну оцінку пияцтва, попереджають чи засуджують це неприйнятне соціальне явище в українському суспільстві.

Висновки. Спостереження за мовним матеріалом засвідчило, що в системі фольклорних текстів для дітей закладено концепцію символічного значення їжі, а тому варто говорити про певну історичну тяглість у формуванні поглядів на харчування. Український фольклор наголошує, що традиційно їжа – це не тільки засіб для задоволення базових людських потреб, але й спосіб соціального маркування людини та родини загалом, елемент національно-культурного виховання, орієнтир етнічної приналежності. Глютонічні найменування, які репрезентують харчовий код культури й складають ядро концепту ЇЖА пов'язані насамперед з культурно-історичним та соціальним контекстом, визначають культурно-сакральний підхід до кулінарних практик і традиції харчування. Матеріал українського дитячого фольклору ілюструє значний потенціал глютоном як засобів на дитину, здебільшого у зв'язку із такими чинниками як виховання, народні звичаї й ритуали, пізнання звичного й буденного, осмислення національного буття й традицій українців. Перспективно, на наш погляд, розглянути особливості втілення концептуальної картини світу крізь призму харчової культури, зважаючи на потенціал прозових фольклорних жанрів для дітей.

Література:

- Черевченко В. В. Вербальні знаки етнокультури в українському дитячому фольклорі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2015. 19 с.
- Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2006. 591 с.
- Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
- Іщенко І. В. Глютонічні найменування в текстах сучасної української жіночої прози : дис. на здобуття ступеня доктора філософії зі спец. 035 Філологія (03 Гуманітарні науки). Кривий Ріг, 2023. 225 с.
- Козирева З. Українська когнітосфера «Їжа» як предмет лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2014. Вип. 29. С. 48–55.
- Остроушко О. А. Часова семантика минулого в сучасному кулінарному дискурсі. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ФОПМаринченко С. В., 2019. Вип. 20. С. 73–86.
- Колискові пісні / Упорядн. і вступ. ст. Г. С. Сухобрус, Й. Ю. Федаса. Київ : Музична Україна, 1973. 208 с.
- Дитячий фольклор / Упоряд. і передм. Г. В. Довженок. Київ : Дніпро, 1986. 304 с.
- Демиденко Г. Г., Ковальова Г. М. Концепт *БОРИЩ* у національній лінгвокультурі українців (на матеріалі фразеології). *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Вид. дім «Гельветика», 2022. Випуск 24. Том 1. С. 22–26.
- Пиртей П. С. Словник лемківської говірки : Матеріали до словника. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16234/file.pdf>
- Словарь української мови : у 4 т. / упоряд. Борис Грінченко. 1907–1909 (Репринтне видання). Київ : Лексикон, 1996. Т. III. 1909. 506 с.
- Етимологічний словник української мови : у семи томах. Т. 4 : Н–П. 2003. 656 с.

Asmakovska H., Kovaliova H. The representation of the concept “food” in Ukrainian folklore for children

Summary. The article analyzes the features of the verbalization of the concept of FOOD in folklore texts for children, with particular emphasis on the presentation of traditional cultural ideas about national cuisine. The circle of researchers dealing with issues of gluttonous discourse is defined, the emphasis is on the contribution of modern foreign and domestic scientists to the coverage of the outlined problem. The regularities of the language representation of the concept of FOOD in the folk works of adults for children, were identified, and their dominant features were established.

The phenomenon of gluttony is considered through the prism of language signs that provide the recipient with information about the everyday habits of native speakers, their customs, traditions, reflect the perception by adults and transfer to children of emotional and physiological evaluation of food preferences, product characteristics, and generally illustrate certain information about the development of the language system. The role of gluttonous names as important text-creative elements that perform meaningful, stylistic-expressive, emotional-evaluative functions is noted.

The results of the linguistic analysis of the selected factual material testify to the peculiarities of traditional Ukrainian cuisine, indicate the specific features of folk pedagogy in the system of food preferences and stereotypes of thinking, and determine the conceptual role of gluten in the formation of the linguistic picture of the world. The concept of FOOD, characterized within the scope of scientific research, reproduces the system of values of the Ukrainian people, gives reasons to claim that through the food code of the culture, the sacredness of the ethnos is reflected in folklore texts for children. Conceptualization of food acquires a national-cultural connotation and thereby expands the boundaries of associative-figurative information of the future native speaker of the child. This enables the corresponding linguistic units to acquire a general cultural meaning and a pronounced symbolic meaning. Folkloric texts created by adults for children contain the philosophy of a particular people, their spiritual and material experience, moral and ethical ideals, which contributes to the formation of a child's first own view of life, its patterns, and awareness of the heritage of previous generations at an early age.

Key words: gluttonema, food culture, food code, lullabies, children's folklore, conceptual picture of the world.